

dr Wiesław Barszczewski

Państwowa Szkoła Wyższa

im. Papieża Jana Pawła II

w Białej Podlaskiej

ORCID: 0000-0002-2943-5732

BEZPIECZEŃSTWO SPOŁECZNE POLAKÓW W OBLICZU PANDEMII COVID-19 W 2020 ROKU

SOCIAL SECURITY OF POLES IN THE FACE OF THE COVID-19 PANDEMIC IN 2020

Streszczenie

W artykule *Bezpieczeństwo społeczne Polaków w obliczu epidemii COVID-19 w 2020 roku* przedstawiono charakterystykę bezpieczeństwa społecznego i zagrożeń nadzwyczajnych. Następnie przybliżono problematykę epidemii COVID-19, jej początkowe kalendarium, stan obecny, skutki oraz podjęte sposoby przeciwdziałania zagrożeniu. Poddano także analizie wpływ epidemii na bezpieczeństwo społeczne. W zakończeniu odniesiono się do kwestii destrukcyjnego wpływu COVID-19 na bezpieczeństwo społeczne, dotychczasowego braku skutecznej metody powstrzymania rozprzestrzeniania się epidemii COVID-19. Nadzieję na powstrzymanie epidemii dają nowo opracowane szczepionki.

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo, bezpieczeństwo społeczne, zagrożenia, epidemia

Abstract

In the article *Social security of Poles in the face of COVID-19 epidemic in 2020* the characteristics of social security and extraordinary threats are described. Furthermore, the issues of the COVID-19 epidemic, its early calendar, current state, effects, and measures taken to counter the threat are presented. The impact of the epidemic on social security was also analysed. Finally, the destructive impact of COVID-19 on social security was discussed, as well as the lack of an effective method to stop the spread of COVID-19 epidemic so far. Recently developed vaccines give hope to stop the epidemic.

Keywords: security social security, threats, epidemic

Wstęp

Pojęcie bezpieczeństwa ma szerokie zastosowanie w stosunkach między ludźmi. Wiąże się z odczuwaniem wolności od zagrożeń, a także swobody funkcjonowania danego podmiotu. Dotyczy możliwości charakteryzowania określonych warunków i okoliczności, związanych z nimi odczuć, postaw i zachowań¹. Stanowi cel i zarazem najwyższą wartość dla jednostek, grup społecznych, państw i społeczności międzynarodowej. Należy jednak zaznaczyć, że podstawowym jego podmiotem zawsze jest człowiek. Stąd też wynika istotność bezpieczeństwa społecznego, ponieważ troska o obywateli i zapewnienie im możliwości realnego uczestnictwa w życiu społecznym jest jedną z głównych ról współczesnego państwa demokratycznego².

Bezpieczeństwo społeczne

M. Leszczyński określił bezpieczeństwo społeczne jako całokształt działań prawnych, organizacyjnych realizowanych przez podmioty rządowe (krajowe i międzynarodowe), pozarządowe i samych obywateli, które mają na celu zapewnienie pewnego poziomu życia osobom, rodzinom i grupom społecznym oraz niedopuszczanie do ich marginalizacji i wykluczenia społecznego. Chodzi tu zwłaszcza o zapewnienie pomocy ludziom czasowo lub trwale niezdolnym do pracy zawodowej, którzy znaleźli się na skutek własnej niezaradności w trudnej sytuacji życiowej albo padli ofiarą niezależnych od nich zdarzeń losowych, takich jak pożar, powódź i inne klęski. Badacz określił trzyczynnikowy model bezpieczeństwa społecznego, przyjmując, że odnosi się ono do kwestii:

- socjalnych;
- wspólnotowych;
- rozwojowych³.

W źródłach literaturowych uwidacznia się wielowarstwowa struktura bezpieczeństwa społecznego. Można więc mówić o jego charakterystycznej architekturze (schemat nr. 1), złożonej z następujących elementów:

- fundament architektury stanowi **baza biologiczno-społeczna**, związana z kwestiami przetrwania;
- na tej bazie wyrasta **tkanka społeczna**, stanowiąca całokształt zjawisk i procesów społecznych;

¹ W. Kitler, *Domena nauk o bezpieczeństwie – aspekty teoretyczne, metodologiczne i systemowe*, [w:] A. Glen (red.), *Jednoczenie wiedzy w naukach o bezpieczeństwie*, UPH, Siedlce 2020, s. 15.

² M. Leszczyński, *Bezpieczeństwo społeczne Polaków wobec wyzwań XXI wieku*, Difin, Warszawa 2011, s. 57-58.

³ Ibidem.

w toku życia społecznego powstaje **nadbudowa kulturowo-społeczna**, czyli całościowy wytwór, bez którego społeczeństwo nie mogłoby się rozwijać⁴.

Schemat nr 1. Ogólna architektura społeczna

Źródło: S. Jarmoszko, *Zaniedbane rewiry bezpieczeństwa społecznego*, [w:] A. Filipek (red.), *Odkrywanie znaczeń w naukach o bezpieczeństwie*, UPH, Siedlce 2015, s. 101.

Bezpieczeństwo nie jest wartością stałą, lecz bywa naruszane na wielu płaszczyznach życia społecznego. Źródła zagrożeń mogą być różnorodne, jednak można podzielić je na podstawowe kategorie:

- zagrożenia naturalne – związane z działaniami sił przyrody, do których zaliczamy powodzie, pożary, susze, wybuchy wulkanów, ruchy tektoniczne, huragany itp.;
- zagrożenia cywilizacyjne (antropogeniczne) – związane z działalnością człowieka, który w aktywny sposób przystosowuje środowisko do swoich wzrastających potrzeb;
- hybrydowe – czyli takie, na które składają się czynniki zarówno naturalne jak też cywilizacyjne⁵.

W literaturze przedmiotu znajdujemy także pojęcie dotyczące grupy charakterystycznych zagrożeń, mianowicie zagrożeń nadzwyczajnych. Biorąc pod uwagę ich cechy można przyjąć, że są to zjawiska o charakterze szczególnym, ponadprzeciętnym, na swój sposób wręcz spektakularnym, rzadko występującym, które w sposób gwałtowny, nieoczekiwany niosą zagrożenie dla życia, zdrowia i mienia, a także dezorganizację społeczną na dużą skalę. Inaczej – zagrożenia nadzwyczaj-

⁴ S. Jarmoszko, W. Barszczewski, *Bezpieczeństwo społeczne w sytuacjach krytycznych*, UPH, Siedlce 2017, s. 68.

⁵ S. Jarmoszko, *Antroposfera bezpieczeństwa wobec zagrożeń współczesnego świata (antropologiczna próba systematyzacji)*, [w:] A. Kusztełak (red.), *Bezpieczeństwo współczesnego świata. Wyzwania i zagrożenia*, WSHiU, Poznań 2011, s. 53-72.

ne to zjawiska lub wydarzenia, które zagrażają zdrowiu, życiu ludzi, ich normalnemu funkcjonowaniu oraz mieniu w sposób nieoczekiwany, masowy, na znacznym obszarze, przynosząc duże straty i rezonans społeczny⁶. Źródła tych zagrożeń mogą być zarówno naturalne, jak też związane z działalnością człowieka. Jednym z największych tego typu zagrożeń w XXI wieku jest trwająca obecnie pandemia koronawirusa.

Rozwój pandemii koronawirusa

Nazwa „koronawirus” (łac. *corona*) nawiązuje do budowy otoczki tych cząsteczek, która pod mikroskopem elektronowym widziana jest jako otoczona przez pierścień małych struktur. Przez lata koronawirusy traktowane były jako łagodne patogeny, wywołujące nieznacznie nasilone objawy ze strony dróg oddechowych, ustępujące w ciągu kilku dni. Dopiero pojawienie się nowych, wysoce zakaźnych gatunków spowodowało wzrost zainteresowania tymi patogenami. W listopadzie 2002 roku w chińskiej prowincji Guangdong wybuchła epidemia (wystąpienie na danym obszarze zakażeń lub zachorowań na chorobę zakaźną w liczbie wyraźnie większej niż we wcześniejszym okresie albo wystąpienie zakażeń lub chorób zakaźnych dotychczas niewystępujących⁷), wywołana przez nieznaną wcześniej, wysoce zakaźny gatunek koronawirusa – **SARS**. Jego nazwa wywodzi się od zespołu chorobowego, który ten patogen wywołuje – ostra ciężka niewydolność oddechowa (**severe acute respiratory syndrome**)⁸.

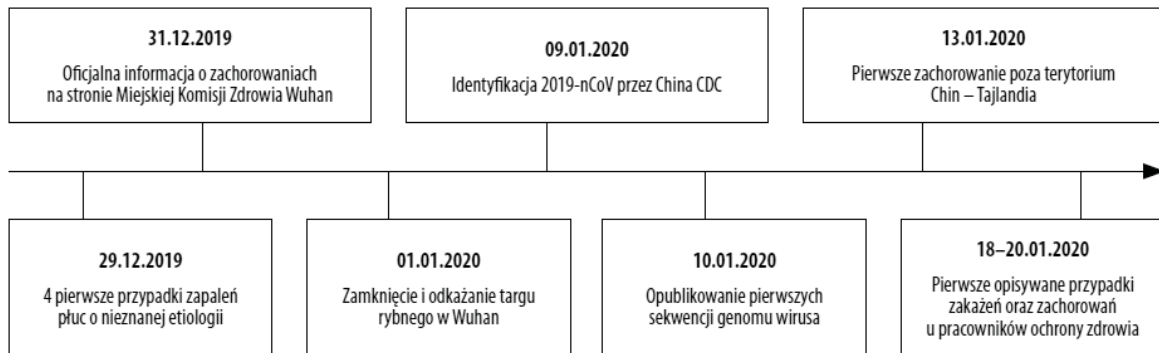
29 grudnia 2019 roku zakłady opieki zdrowotnej w Wuhan (Chiny) zgłosiły 4 przypadki zapaleń płuc o nieznanym przyczynie. Dwa dni później Miejska Komisja Zdrowia Wuhan opublikowała pierwszą oficjalną informację na temat zachorowań. Epidemiologicznie wszystkie przypadki związane były z miejskim targiem owoców morza, co wskazywało na odzwierzęcą transmisję zakażenia. W dniu 31 grudnia 2019 roku Chińskie Centrum Kontroli i Zapobiegania Chorobom powołało zespół szybkiego reagowania, by przeprowadzić dochodzenie epidemiologiczne i które 9 stycznia 2020 roku podało, że zidentyfikowano nowego koronawirusa 2019-nCoV. Od 13 stycznia inne państwa (Tajlandia, Japonia oraz Korea Południowa) zaczęły zgłaszać przypadki infekcji (patrz tabela nr 1)⁹.

⁶ S. Jarmoszko, W. Barszczewski, *Bezpieczeństwo społeczne w sytuacjach krytycznych*, UPH, Siedlce 2017, s. 174.

⁷ Ustawa dnia 5 grudnia 2008 r. o zapobieganiu oraz zwalczaniu zakażeń i chorób zakaźnych u ludzi (Dz. U. 2008 Nr 234 poz. 1570) art.2 ust.9.

⁸ A. Wawrzyniak, K. Kuczborska, A. Lipińska-Opałka, A. Będzichowska, B. Kalicki, *Koronawirus 2019-nCoV – transmisja zakażenia, objawy i leczenie*, „Pediatria i Medycyna Rodzinna”, 4/2019, s. 2.

⁹ Ibidem.

Tabela nr 1. Rozwój epidemii

Źródło: A. Wawrzyniak, K. Kuczborska, A. Lipińska-Opałka, A. Będzichowska, B. Kalicki, Koronawirus 2019-nCoV – transmisja zakażenia, objawy i leczenie, PEDIATR MED RODZ Vol. 15 No. 4, s. 5.

Najczęstszymi początkowymi objawami choroby są: gorączka (98%), suchy kaszel (76%), dolegliwości bólowe mięśni oraz ogólne osłabienie. Rzadziej pojawiają się: bóle głowy, krwiotłucie czy biegunka. Następnie u większości pacjentów rozwija się duszność i zapalenie płuc. Tu jednak występuje zróżnicowane zaawansowanie choroby – od przypadków stosunkowo łagodnych, leczonych zachowawczo, po niewydolność oddechową, wymagającą hospitalizacji na oddziale intensywnej terapii¹⁰.

Pod koniec stycznia 2020 roku przypadki zachorowań zaczęły pojawiać się w Europie. Początkowe introdukcje udało się opanować w Niemczech, Francji, Finlandii i w Wielkiej Brytanii. Epidemia wymknęła się spod kontroli najpierw we Włoszech, a następnie w Hiszpanii i Francji. Europa zachodnia stała się epicentrum epidemii w marcu 2020 r. W wielu krajach znaczne przyspieszenie transmisji następowało w konsekwencji wydarzeń związanych z dużymi zgromadzeniami, jak np. festiwale, mecze czy wybory. Wirus dotarł do Europy środkowej i wschodniej z opóźnieniem, a duża część krajów tego regionu wprowadziła restrykcje natychmiast po pojawieniu się pierwszych przypadków. Wirus szybko przedostał się również na pozostałe kontynenty. 5 marca 2020 r. potwierdzono zachorowania u mieszkańców 84 krajów. 11 marca 2020 r. WHO ogłosiła, że nowa choroba przybrała postać pandemii. Fala zachorowań wystąpiła w Stanach Zjednoczonych, a następnie w krajach Ameryki Łacińskiej¹¹. Mapa nr 1 obrazuje zasięg rozmiary pandemii na świecie.

¹⁰ Ibidem, s. 3.

¹¹ J. Duszyński, A. Afelt, A. Ochab-Marcinek, R. Owczuk, K. Pyrc, M. Rosińska, A. Rychard, T. Smiatacz, *Zrozumieć COVID-19*, PAN, Warszawa, 2020, s. 12-14.

Mapa nr 1. Zasięg koronawirusa na świecie

Źródło: <https://www.gov.pl/web/koronawirus/wykaz-zarazen-koronawirusem-sars-cov-2>, [dostęp 29.11.2020].

Kalendarium pierwszych miesięcy rozwoju epidemii w Polsce

- **4 marca 2020** – pierwszy potwierdzony przypadek zakażenia koronawirusem (2019-nCoV) w Polsce u osoby, która przyjechała z Niemiec;
- **8 marca 2020** – Główny Inspektor Sanitarny rekomenduje odwołanie wszystkich imprez masowych powyżej 1000 osób, organizowanych w pomieszczeniach zamkniętych;
- **9 marca 2020** – Kontrola sanitarna na granicach Polski;
- **12 marca 2020** – Minister Zdrowia wprowadził w Polsce stan zagrożenia epidemicznego – pierwszy śmiertelny przypadek koronawirusa w Polsce;
- **13 marca 2020** – Czasowe zamknięcie granic Rzeczypospolitej Polskiej;
- **16 marca 2020** – Zamknięcie wszystkich placówek oświatowych i szkół wyższych;
- **20 marca 2020** – Minister zdrowia informuje o podpisaniu rozporządzenia o stanie epidemii w Polsce¹²;
- **31 marca 2020** – W miejscach publicznych od innych ludzi dzielić nas musi co najmniej 2 metry dystansu. Ograniczony zostaje dostęp do parków, bulwarów, deptaków i innych miejsc rekreacji, obowiązek zakładania rękawiczek przed wejściem do sklepu;
- **16 kwietnia 2020** – W Polsce obowiązuje rozporządzenie rządu wprowadzające nakaz zasłaniania nosa i ust w miejscach publicznych;
- **17 kwietnia 2020** – Prezydent RP podpisał tzw. specustawę fundusową, czyli ustawę o szczególnych rozwiązaniach wspierających realizację progra-

¹² Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 20 marca 2020 r. w sprawie ogłoszenia na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej stanu epidemii, § 1.

mów operacyjnych w związku z wystąpieniem koronawirusa oraz ustawę o tarczy antykryzysowej 2.0;

- **20 kwietnia 2020** – Nowy etap stopniowego zdejmowania obostrzeń – pierwsza zmiana to otwarcie lasów i parków oraz łagodzenie przepisów w handlu;
- **29 kwietnia 2020** – Przedstawienie II etapu łagodzenia obostrzeń;
- **5 maja 2020** – W ciągu doby przybyło 425 potwierdzonych przypadków zakażeń to najwyższy dobowy wzrost zakażeń od 19 kwietnia (545);
- **6 maja 2020** – Pierwszy dzień otwierania żłobków i przedszkoli – pracę wznowiło ponad 1600 z 22 tys. placówek;
- **18 maja 2020** – III etap znoszenia ograniczeń. Otwarcie zakładów fryzjerskich i salonów kosmetycznych. Przerwa w nauczaniu stacjonarnym została wydłużona do 7 czerwca;
- **20 maja 2020** – Kolejny pakiet rozwiązań antykryzysowych zakłada m.in. ochronę polskich firm przed wrogim przejęciem, wakacje kredytowe dla tych, którzy stracili dochody, osłonę finansową dla samorządów czy uelastycznienie prawa pracy;
- **22 maja 2020** – Ministerstwo Zdrowia w ramach kolejnego etapu „odmrażania” gospodarki zarekomendowało zgodę na organizację wesel do 50 uczestników;
- **25 maja 2020** – Normalną działalność wznowiły urzędy;
- **30 maja 2020** – IV etap łagodzenia obostrzeń
 - zasłanianie twarzy i nosa nie będzie już wymagane pod gołym niebem oraz w miejscach, w których można zachować 2 metry dystansu od innych osób;
- **1 czerwca 2020** – Kolejny etap luzowania restrykcji:
 - w szkołach podstawowych i średnich organizowane są stacjonarne konsultacje dla wszystkich uczniów,
 - ruszają krajowe pasażerskie połączenia lotnicze;
- **6 czerwca 2020** – Kolejny etap znoszenia obostrzeń.
 - Działalność mogą wznowić kina, teatry, filharmonie, cyrki, kluby fitness, siłownie, baseny i parki rozrywki.
 - Jest też możliwość organizacji wesel do 150 uczestników.
 Rekordowa liczba zakażeń koronawirusem od początku epidemii – 576 przypadków;
- **8 czerwca 2020** – Wstrzymanie wydobywania w dwunastu śląskich kopalniach – dwóch kopalniach JSW i dziesięciu zakładach PGG 599 nowych zakażeń – to najwyższy bilans dobowy od początku epidemii;
- **10 czerwca 2020** – Premier podał datę otwarcia polskich granic;
- **5 lipca 2020** – 231 nowych zakażeń koronawirusem, zmarło 5 kolejnych pacjentów, policja kontroluje przestrzeganie obowiązku zakrywania nosa i ust m.in. w sklepach oraz tramwajach i autobusach miejskich. Pouczono 42 tys., a mandatami ukarano 13 tys. osób;

- **17 lipca 2020** – można organizować wydarzenia rozrywkowe w otwartej przestrzeni bez limitu 150 osob;
- **21 lipca 2020** – Znikają kolejne obostrzenia:
 - skrócenie dystansu społecznego w przestrzeni publicznej z 2 metrów do 1,5,
 - obiekty sportowe mogą być wypełnione w 50 procentach,
 - na basenach nie obowiązują ograniczenia liczby użytkowników, do aquaparków może teraz wchodzić do 75 proc. użytkowników w stosunku do maksymalnego obłożenia obiektu,
 - w kinach i teatrach przestaje obowiązywać nakaz zajmowania co drugiego miejsca, nadal jednak sale mogą być wypełnione tylko w 50%;
- **22 lipca 2020** – W prywatnej kopani Silesia w Czechowicach-Dziedzicach doszło w ostatnich dniach do gwałtownego wzrostu zakażeń. 20 osób zainfekowanych koronawirusem i ponad 260 osob poddanych kwarantannie – to efekt wesela, które odbyło się na początku lipca w Starachowicach w Świętokrzyskiem;
- **23 lipca 2020** – Odnotowano ponad 400 nowych przypadków. Zakażeni są kolejni górnicy, zaplanowano badania przesiewowe w dwóch kopalniach;
- **25 lipca 2020** – Zmiana zasad związanych z zachowaniem dystansu społecznego podczas wydarzeń kulturalnych i rozrywkowych;
- **30 lipca 2020** – W Polsce padł dobowy rekord nowych zakażeń – po raz pierwszy ich liczba przekroczyła 600 przypadków;
- **6 sierpnia 2020** – Ministerstwo Zdrowia poinformowało o 726 nowych przypadkach zakażeń. To najwyższa liczba nowych przypadków zanotowana w Polsce od początku epidemii;
- **7 sierpnia 2020** – Resort zdrowia przedstawił szczegóły obostrzeń, jakie będą obowiązywać w powiatach, w których notuje się najwięcej nowych przypadków zakażenia;
- **8 sierpnia 2020** – 809 przypadkach zakażeń – to najwyższa liczba nowych przypadków zanotowana w Polsce od początku epidemii;
- **9 sierpnia 2020** – Resort zdrowia poinformował o kolejnej rekordowej liczbie zachorowań: 843 osób. Rząd wprowadził nowe regulacje związane z zapobieganiem epidemii. Pojawiły się powiaty „czerwone” i „żółte”, w których obowiązują surowsze zasady niż w „zielonych”;
- **18 sierpnia 2020** – Minister Zdrowia Łukasz Szumowski zrezygnował z pełnienia funkcji;
- **20 sierpnia 2020** – Nowa lista stref „żółtych” i „czerwonych”;
- **21 sierpnia 2020** – kolejny dobowy rekord liczby zakażeń w Polsce – 903 przypadki;
- **14 września 2020** Ministerstwo Zdrowia poinformowało o 502 nowych i potwierdzonych przypadkach koronawirusa, liczba zakażonych w Polsce

wzrosła do 74 tys. 152 osób; resort poinformował o śmierci kolejnych 6 chorých¹³.

Stan pandemii w Polsce

Sytuacja epidemiczna jest bardzo dynamiczna, dane liczbowe zmieniają się codziennie. Codzienny monitoring liczby zachorowań pokazuje przyrost dzienny osób zakażonych koronawirusem SARS-CoV-2 (dane przedstawiono na wykresie nr 1.) oraz liczby zgonów.

Wykres nr 1. Przyrost dzienny zachorowań na sars-cov-2 w Polsce stan na 15.12.2020 r.
Źródło: <https://koronawirusunas.pl/>, [dostęp 29.11.2020].

Jesienna fala pandemii przyniosła intensywny wzrost zachorowań i w kolejnych dniach notowano rekordowe liczby stwierdzonych przypadków choroby. 24 października z powodu przekroczenia 13 000 zachorowań oraz zwiększającą się liczbą ofiar śmiertelnych wprowadzono w całej Polsce czerwoną strefę, co wiązało się z obostrzeniami – ograniczeniami w życiu społecznym i gospodarczym. 7 listopada zanotowano rekordową liczbę 27 785 zachorowań, a 25 listopada 674 zgony w ciągu doby.

Rys. 6. Dzienna liczba zgonów w Polsce (na 15.12. 2020 r.)
Źródło: <https://koronawirusunas.pl/>, [dostęp 29.11.2020].

¹³ Kalendarium sporządzono na podstawie opracowania zespołu ds. COVID-19 przy prezesie Polskiej Akademii Nauk, J. Duszyński, A. Afelt, A. Ochab-Marcinek, R. Owczuk, K. Pyrc, M. Rosińska, A. Rychar, T. Smiatcz, *Zrozumieć COVID-19*, PAN, Warszawa, 2020, s. 12-14.

Ogólne dane o ofiarach COVID-19 w Polsce zawarto w tabeli nr 2.

Tabela nr 2. Liczba ofiar koronawirusa (na 15.12. 2020 r.)

Aktualna liczba chorych	244 389
Liczba osób, które wyzdrowiały	879 748
Liczba przypadków śmiertelnych	23 309
Liczba wszystkich zakażeń od 4 marca 2020	1147 446

Źródło: <https://koronawirusunas.pl>, [dostęp 29.11.2020].

Pandemia jako zagrożenie składowych bezpieczeństwa społecznego

Elementem leżącym u podstaw bezpieczeństwa społecznego jest **baza biologiczno-społeczna** i to ona w pierwszym rzędzie doznaje uszczerbku w wyniku rozwoju pandemii, ponieważ zagrożone zostają podstawowe kategorie bytowe. W obliczu rosnącej liczby zachorowań w Polsce, instytucje podjęły działania, których celem była ochrona zdrowia i życia ludności czasie pandemii. I tak min. służba zdrowia podjęła działania mające na celu utrzymanie możliwości niesienia pomocy obywatelom na dużą skalę. W związku z tym w początkowej fazie epidemii zmieniono organizację szpitali, wyznaczając tzw. szpitale jednoimienne, których zadaniem jest leczenie pacjentów zakażonych koronawirusem. Po kilku miesiącach wycofano się z tego rozwiązania. Tam, gdzie było to możliwe, wprowadzono możliwość wykonywania pracy zdalnej, czyli wykonywaniu pracy poza zakładem pracy, z wykorzystaniem środków komunikacji elektronicznej. W celu powstrzymania transmisji wirusa ograniczono obywatelom możliwości przemieszczania się, osoby mające kontakt z zakażonymi poddano kwarantannie, ograniczono działalność niektórych przedsiębiorstw, ograniczono lub zakazano obrotu i używania określonych przedmiotów, wprowadzono zakaz organizowania widowisk i innych zgromadzeń ludności¹⁴.

Zagrożenie wirusem SARS-CoV-2 przekłada się na możliwość utraty zdrowia i życia ludzi. Od początku fali zakażeń podjęto działania, mające na celu ochronę osobistą obywateli. Zalicza się do nich między innymi używanie maseczek ochronnych, rękawiczek, stosowanie środków odkażających oraz zachowanie dystansu społecznego. Jak pokazuje rzeczywistość, skuteczność ich działania nie zawsze jest wystarczająca i to z różnych przyczyn. Po pierwsze żadna z tych metod nie chroni w pełni przed transmisją wirusa. Po wtóre funkcjonuje pewien opór społeczny, gdyż część ludności sceptycznie odnosi się do ich stosowania. I tak jeśli chodzi o maseczki, czy zachowywanie dystansu, często nie są stosowane zgodnie z zaleceniami Ministerstwa Zdrowia. Wynika to z ignorancji lub też braku przekonania o skuteczności tych środków, bądź z przemęczenia koniecznością funk-

¹⁴ Ustawa z dnia 2 marca 2020 r. o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych (Dz.U. 2020 poz. 374).

cjonowania w pewnym reżimie, a to wszystko przekłada się oczywiście zachowalność. Szczególnym okresem rozluźnienia wobec zaleceń MZ był chociażby okres urlopowy, w czasie którego odpoczywający nie stosowali się do obowiązujących restrykcji. Przykładem jest zachowanie turystów na plaży we Władysławowie (zdjęcie nr 1.), gdzie nie utrzymywano dystansu oraz nie używano maseczek ochronnych.

Zdjęcie nr 1. Plaża we Władysławowie w dniu 27 lipca 2020 r.

Źródło: <https://turystyka.wp.pl/wakacje-2020-tlumy-turystow-na-plazy-we-wladyslawowie6537324831148736a>, [dostęp 29.11.2020].

Takich zachowań było wiele, co przyczyniło się do powstawania nowych ognisk epidemii i systematycznego zwiększania liczby zachorowań, a także kolejnych zgonów osób zakażonych wirusem. Brak wiary w skuteczność wymienionych środków ochrony osobistej wyrażały także grupy ludności, prezentując swoje stanowisko podczas protestu „antyszczepionkowców” w dniu 16 sierpnia 2020 r. w Warszawie. Uczestnicy niosąc transparenty z napisami prezentującymi ich stanowisko przeszli z placu Zamkowego pod budynek Sejmu¹⁵.

Istotną przeszkodą w zachowaniu dystansu społecznego jest także specyfika niektórych miejsc pracy, takich jak kopalnie węgla, zakłady produkcyjne, ale także domy pomocy społecznej, szkoły i uczelnie, a także zakłady usługowe (np. fryzjerskie), kina, małe sklepy, czy bazy, restauracje i organizacja przyjęć weselnych i innych imprez. W takich miejscach trudno zachować ludziom odległości rekomendowane przez MZ.

¹⁵ <https://www.gazetaprawna.pl/artykuly/1488463,w-warszawie-odbyl-sie-protest-przeciwko-m-in-noszeniu-maseczek.html> [dostęp 29.11.2020].

W związku z trudną sytuacją społeczno-gospodarczą oraz zwiększającą się liczbą osób zakażonych, opracowana została we wrześniu „Strategia walki z pandemią COVID-19 – jesień 2020”. Dokument obrazuje najważniejsze zmiany kierunkowe, jakie zostaną podjęte w celu skutecznej walki z pandemią wirusa COVID-19 przy jednoczesnym, uwzględnieniu długofalowych konsekwencji wprowadzania obostrzeń. Strategia jest odpowiedzią na zmianę charakteru pandemii. W okresie jesienno-zimowym ma miejsce nałożenie się wielu innych czynników wpływających na stan zdrowia ludności, w tym nałożenia się na siebie COVID-19 i sezonowego wzrostu zachorowań na grypę i infekcje grypopodobne. Konsekwencją tego jest konieczność zmiany filozofii podejścia do walki z pandemią¹⁶. Wprowadzono między innymi zmiany organizacyjne w działaniach służby zdrowia. Wycofano się z koncepcji szpitali jednoimiennych, a stworzono wydzielone miejsca we wszystkich szpitalach. Zmieniono strategię testowania polegającą na koncentracji na testowaniu pacjentów objawowych (z gorączką, dusznością i innymi objawami charakterystycznymi dla COVID-19). W ramach działań prewencyjnych przyjęto stosowanie dystansu społecznego, dezynfekcji rąk i noszenia maseczek¹⁷. Strategia zawiera także algorytm postępowania w sytuacji podejrzenia COVID-19, kwestie izolacji i kwarantanny domowej, badania w kierunku COVID-19¹⁸.

Niestety skuteczność działań zakładanych w tej strategii okazała się niewystarczająca i na początku października w wyniku gwałtownej fali zachorowań, zapowiedziana została zmiana sposobu działania. Wprowadzono regionalizację obostrzeń, a w związku z nieprzestrzeganiem przez obywateli zaleceń MZ, uruchomiono program „Zero tolerancji”, który miał na celu dyscyplinowanie społeczeństwa w kwestii noszenia maseczek ochronnych i zachowywania dystansu. Następnie wprowadzono koncepcję 16 szpitali koordynacyjnych, zajmujących się tylko chorymi na koronawirusa (po jednym w każdym województwie). W celu zwiększenia możliwości opieki nad chorymi wybudowano w Bolesławcu szpital modułowy wyposażony w 65 miejsc. W związku z lawinowo rosnącą liczbą zachorowań, 10 października wprowadzono tzw. żółtą strefę na terenie całego kraju, co wiązało się z konkretnymi obostrzeniami dla wszystkich Polaków. Kolejnymi działaniami mającymi na celu zwiększenie liczby miejsc szpitalnych jest uruchamianie szpitali tymczasowych. Dla ich potrzeb wykorzystano różne istniejące obiekty, min. stadion PGE Narodowy w Warszawie. Lokalizację planowanych obiektów przedstawiono na mapie nr 2.

¹⁶ *Strategia walki z pandemią COVID-19 – jesień 2020*. Ministerstwo Zdrowia, s. 2.

¹⁷ *Ibidem*, s. 3-6.

¹⁸ *Ibidem*, s. 7-14.

Mapa nr 2. Planowane szpitale polowe dla pacjentów z koronawirusem

Źródło: <https://www.politykazdrowotna.com/66189,lista-szpitali-tymczasowych-w-polsce> [dostęp 29.11.2020].

Drugą składową bezpieczeństwa społecznego, która doznała erozji w wyniku pandemii jest **tkanka społeczna**. Na tle wydarzeń widoczna jest erozja więzi społecznych (wspólnotowych). Wprowadzony na początku epidemii czas przymusowej izolacji większości społeczeństwa (lockdown), był trudnym okresem dla obywateli. Przebywanie w domach nie sprzyjało utrzymywaniu relacji społecznych, osoby samotne zostały pozbawione możliwości kontaktu z innymi ludźmi. Problematyczne stało się robienie zakupów – tu należy zaznaczyć, iż w początkowym okresie epidemii widoczna stała się krótkotrwała panika, ponieważ Polacy masowo na zapas kupowali produkty żywnościowe. Ponadto ograniczono liczby osób mogących jednocześnie przebywać w sklepach, co także utrudniało zakupy.

Konieczność pozostania w domach wpłynęła także na reorganizację działania szkół i uczelni. Ta sytuacja wpłynęła na dobrostan psychiczny oraz relacje między uczniami/studentami, nauczycielami oraz rodzicami. Uczniowie, rodzice oraz nauczyciele stwierdzili, że ich samopoczucie jest gorsze w porównaniu do czasu sprzed pandemii. Prowadzone badania wskazują, że czas edukacji zdalnej jest czasem trudnym, nie tylko ze względu na nową formułę prowadzonych zajęć, ale przede wszystkim z powodu cyfrowego przemęczenia. Wydłużony czas ekranowy, przeładowanie informacjami, jak również izolacja od kolegów i koleżanek mogą obniżać samopoczucie psychiczne i fizyczne badanych osób. Ponadto relacje rówieśnicze przed pandemią były lepsze¹⁹.

¹⁹ *Zdalna edukacja – gdzie byliśmy, dokąd idziemy? Wstępne wyniki badania naukowego „Zdalne nauczanie a adaptacja do warunków społecznych w czasie epidemii koronawirusa”.* Zdalne uczenie org, Warszawa, czerwiec 2020, s. 8, 13, 21.

Kolejną kwestią społeczną jest utrata dobrostanu psychicznego, na co wpływa między innymi występująca potencjalność zarażenia, która wywołuje niepokój, a nawet strach, połączony ze skłonnością do oceniania i w niektórych przypadkach do stygmatyzowania osób zakażonych. Wzmaga się poczucie lęku o własne zdrowie, bądź osób bliskich²⁰. Takiej atmosferze sprzyjają relacje medialne, pokazujące opustoszałe ulice polskich miast oraz ujęcia z innych państw, np. z Włoch, gdzie ciężarówki przewoziły wiele trumien z ofiarami pandemii. Problem wpływu pandemii na emocje i więzi społeczne jest istotny i stanie się obszarem badań naukowych. Planowana jest realizacja projektu badawczego „Współczucie, więzi społeczne i odporność na traumy podczas pandemii COVID-19”. Międzynarodowa grupa naukowców odwoła się do badań mówiących o tym, że współczucie pomaga radzić sobie ze stresem psychicznym, podtrzymuje więzi społeczne i zwiększa poczucie bezpieczeństwa²¹. Należy jednak zaznaczyć, że trudne sytuacje są również źródłem postaw altruistycznych, czego przykładem jest dostarczanie pożywienia osobom starszym, pozostającym na kwarantannie.

W czasie pandemii można mówić również o erozji instytucji społecznych. Przykładem są Domy Pomocy Społecznej. Ich szczególny charakter ma znaczący wpływ na zachorowania wśród pensjonariuszy. Na szczególne podkreślenie zasługują tu kwestie konieczności opieki nad starszymi osobami, często samotnymi, obciążonymi wieloma chorobami współistniejącymi, które w DPS-ach upatrują możliwości bezpiecznego funkcjonowania. Niestety, o czym informowały media, widoczna była fala ognisk pandemii właśnie w tych miejscach, które dla seniorów powinny stanowić miejsca spokojnej i bezpiecznej jesieni życia.

Uszczerbku doznaje także sektor gospodarczy, co przekłada się na warunki funkcjonowania społeczeństwa, a w szczególności są to kwestie związane z utratą pracy. Przez koronawirusa w pierwszej kolejności ucierpiały branże związane z podróżowaniem – hotelarstwo, turystyka, transport, szczególnie długodystansowy. Spadły też obroty barów, restauracji, a także innych usług, w których dominuje bezpośredni kontakt z klientem²². Jak podaje Główny Urząd Statystyczny, w czerwcu 2020 r. z turystycznych obiektów noclegowych skorzystało 1,3 mln turystów, którym udzielono 3,6 mln noclegów. W porównaniu z czerwcem 2019 roku było to mniej odpowiednio o 63,6% i o 61,1%. Spadek liczby turystów w porównaniu z analogicznym miesiącem ubiegłego roku odnotowano również w lipcu 2020 r.; według szacunków liczba osób korzystających z noclegów była niższa o 34,7%²³. Wyniki badania aktywności ekonomicznej ludności wskazują, że osoby aktywne zawodowo stanowiły w II kwartale 2020 r. 55,5% ludności w wieku 15 lat i więcej. Wskaźnik ten zmniejszył się zarówno w porównaniu z I kwartałem 2020 r., jak

²⁰ M. Stochmal, J. Maciejewski, *Globalna rekonstrukcja ładu społecznego w obliczu pandemii COVID-19*, „Przegląd Uniwersytecki”, nr 1/2020, s. 28-29.

²¹ <https://torun.wyborcza.pl/torun/7,48723,25977825,zbadaja-jak-pandemia-wplywa-na-nasze-emocje-i-wiezi-spoleczne.html> [dostęp 29.11.2020].

²² <https://www.forbes.pl/gospodarka/koronawirus-w-polsce-ktore-branze-gospodarki-ucierpia-najbardziej/5nns7p0>, [dostęp 29.11.2020].

²³ *Wykorzystanie turystycznej bazy noclegowej w Polsce w czerwcu i lipcu 2020 r.* GUS, Informacje sygnałowe, 16.09.2020, [dostęp 29.11.2020].

i w odniesieniu do II kwartału 2019 r. (odpowiednio 0,5 p. proc. oraz 0,7 p. proc.)²⁴. W II kwartale 2020 r. PKB zmniejszył się realnie o 8,9% w porównaniu z poprzednim kwartałem i był niższy niż przed rokiem o 7,9%²⁵. W II kwartale 2020 r. zlikwidowano 93,6 tys. miejsc pracy. Było to o 21,9% mniej niż w I kwartale 2020 r. Wzrosła natomiast skala likwidacji miejsc pracy w związku z rozprzestrzenianiem się COVID-19²⁶. Jak wynika z powyższych danych, statystyki GUS pokazują ujemne wskaźniki, co stanowi obraz pogarszających się warunków funkcjonowania społeczeństwa.

Trzecia składowa bezpieczeństwa społecznego doznająca uszczerbku to **nadbudowa kulturowo-społeczna**, dotycząca kwestii rozwojowych. Dużym wyzwaniem w obliczu rozwoju pandemii stała się kwestia nauczania. Pojawiły się utrudnienia w uczeniu młodzieży szkolnej oraz studentów. Pandemia zdeorganizowała również ten element życia społeczeństwa. Lockdown przełożył się na konieczność całkowitego przereorganizowania sposobu nauczania. Zaistniała konieczność zmiany prowadzenia zajęć z tradycyjnej, stacjonarnej metody, na nauczanie na odległość, z wykorzystaniem technologii cyfrowej. Organizacja nowej rzeczywistości wymaga przygotowań zarówno od strony technicznej (sprzęt komputerowy, oprogramowanie, dostęp do sieci Internet), ale także rozwiązań prawnych, szeregu wytycznych, poradników i wskazówek związanych z kształceniem na odległość²⁷. Przygotowano platformy edukacyjne, portale edukacyjne, ofertę edukacyjną Telewizji Polskiej i Polskiego Radia²⁸. Kontakt cyfrowy zacieśnia granice pomiędzy pracą a życiem prywatnym, ujemnie wpływa na dobrostan psychiczny i relacje międzyludzkie, co niewątpliwie ma także wpływ na osiągnięcie odpowiednich efektów uczenia.

W ramach podejmowania kroków mających na celu zatrzymanie szerzenia się koronawirusa dwukrotnie zawieszono działalność polskich instytucji kultury: filharmonii, oper i operetek, teatrów, muzeów, kin, domów i centrów kultury, bibliotek, galerii sztuki. Jak zakładają eksperci, przyniesie to bezpośrednie skutki dla funkcjonowania instytucji kultury, tj. wymuszone zmiany w ich funkcjonowaniu. Są to między innymi:

- spadek przychodów z własnej działalności kulturalnej;
- wstrzymanie działalności kulturalnej połączone z brakiem pewności dotyczącej terminu i zakresu jej wznowienia (co również oznacza chaos w realizacji i planowaniu zadań wymagających wielu przygotowań, ustaleń, w gronie wielu osób i podmiotów);
- kumulacja niezrealizowanych działań i zadań projektowych;

²⁴ *Informacja o rynku pracy w drugim kwartale 2020 roku (dane wstępne)*, GUS, Informacje sygnałne, 25.08.2020, [dostęp 29.11.2020].

²⁵ *Wstępny szacunek produktu krajowego brutto w II kwartale 2020 r.* GUS, Informacje sygnałne, 31.08.2020, [dostęp 29.11.2020].

²⁶ *Wpływ epidemii COVID-19 na wybrane elementy rynku pracy w Polsce w II kwartale 2020 r.*, GUS, Informacje sygnałne, 10.09.2020, [dostęp 29.11.2020].

²⁷ *Raport Ministra Edukacji Narodowej. Zapewnienie funkcjonowania jednostek systemu oświaty w okresie pandemii COVID-19*, Warszawa, czerwiec 2020 [dostęp 29.11.2020].

²⁸ *Kształcenie na odległość. Poradnik dla szkół*, MEN [dostęp 29.11.2020].

- wprowadzenie pracy zdalnej dla zespołów etatowych oraz brak zadań dla pracowników etatowych i stałych współpracowników w wielu działach (wprowadzenie „przeostojowego” w oparciu o możliwości dostępne dla instytucji publicznej), obniżenie zarobków zespołów (w sytuacji zależności ich wysokości od np. liczby zrealizowanych działań artystycznych);
- przerwanie współpracy z partnerami;
- przerwanie działań z odbiorcami/uczestnikami działań kulturalnych realizowanych w oparciu o strategię budowania widowni/publiczności/ społeczności wokół instytucji kultury, co skutkuje zanikiem lub unicestwieniem zbudowanych relacji, których odtworzenie wymaga ponownych wysiłków i funduszy²⁹.

Wśród instytucji kultury, które wskazały, że doświadczyły negatywnych skutków pandemii 72,5% oszacowało skalę spadku przychodów z działalności gospodarczej na poziomie poniżej 50,0%. Natomiast na spadek przychodów z działalności gospodarczej powyżej 90,0% wskazało 8,6% instytucji kultury³⁰. Ostateczny bilans będzie znany dopiero po zakończeniu pandemii.

Sytuacja kryzysowa wywołana pandemią, a także jej potencjalne skutki, pociągnęła za sobą wprowadzenie nowych regulacji prawnych. Wdrożono między innymi pakiety rozwiązań, które mają ochronić polskie państwo i obywateli przed kryzysem wywołanym pandemią koronawirusa, czyli tzw. Tarcze antykryzysowe, skupiające się na:

- Ochronie miejsc pracy i bezpieczeństwie pracowników;
- Finansowaniu przedsiębiorców;
- Ochronie zdrowia;
- Wzmocnieniu systemu finansowego;
- Inwestycjach publicznych³¹.

Problematykę walki z koronawirusem regulowano w ustawach, które w obliczu dynamiki wydarzeń były nowelizowane³². Szczegółowe wytyczne ukazują się także w licznych rozporządzeniach Rady Ministrów.

Podsumowanie

Trwająca pandemia koronawirusa SARS-CoV-2 z powodu swojej charakterystyki stanowi zagrożenie nadzwyczajne bezpieczeństwa społecznego. Ze względu na obszar występowania, skutki bezpośrednie i pośrednie wpływa destrukcyjnie na wszystkie jego płaszczyzny: socjalną, wspólnotową i rozwojową. Statystyki poka-

²⁹ *Adaptacja, hibernacja czy redefinicja Polskie instytucje kultury w czasie pandemii, Ekspertyza 12, Open eyes economy summit, Kraków, 5 maja 2020, [dostęp 29.11.2020].*

³⁰ *Wpływ pandemii COVID-19 na podmioty działające w obszarze kultury w I kwartale 2020 r. GUS, Informacje sygnałowe, 16.09.2020 [dostęp 29.11.2020].*

³¹ <https://www.gov.pl/web/tarczaantykryzysowa>, [dostęp 29.11.2020].

³² Ustawa z dnia 28 października 2020 r. o zmianie ustawy o zmianie niektórych ustaw w związku z przeciwdziałaniem sytuacjom kryzysowym związanym z wystąpieniem COVID-19 (Dz.U. poz. 2113), [dostęp 29.11.2020].

zują wciąż zwiększającą się ogólną liczbę zachorowań i zgonów. Podczas pandemii ludzie doświadczają szeregu negatywnych emocji, takich jak poczucie zagrożenia, lęk, niepewność, frustracja lub złość. Emocje te prowadzą do cierpienia, niszczą dobre samopoczucie, zadowolenie i satysfakcję z życia. Nie tylko obniżają jego jakość, ale prowadzą do kłopotów ze zdrowiem psychicznym. Najważniejszym źródłem lęku w pandemii jest lęk przed śmiercią. Lęk może także dotyczyć ograniczonego dostępu do opieki medycznej i niezbędnej pomocy, rozluźnienia więzi społecznych i izolacji, utraty pracy i uszczuplenia zasobów materialnych lub naruszenia wolności osobistych (np. przez wprowadzenie drastycznych środków ochrony zdrowia publicznego, jak izolacja, dystansowanie, zakaz przemieszczania się, obowiązek noszenia maseczek). Potęguje go niepewność informacyjna. Lęk ogranicza także funkcjonowanie poznawcze i społeczne. Obecna sytuacja kryzysowa wywołana pandemią może być także początkiem głębszego załamania gospodarczego, którego będziemy świadkami w kolejnych miesiącach, a nawet latach. Może ono doprowadzić do destrukcji wielu instytucji, a więc również miejsc pracy. Wśród komentatorów obecnej sytuacji ścierają się w nim dwa trendy. Z jednej strony pandemia nie wygasa, a liczba dziennie raportowanych nowych przypadków wciąż się waha. Z drugiej strony, społeczeństwo po początkowym dostosowaniu się do rygorów, po serii nie do końca spójnych komunikatów, nie chciało już akceptować powrotu do obostrzeń, więc mamy do czynienia ze społecznym rozluźnieniem, które nie sprzyja zatrzymaniu rozprzestrzeniania się wirusa³³. Podczas jesiennej fali zarysowało się większe zrozumienie dla wprowadzonych środków ostrożności, jednak w obszarze gospodarki obostrzenia spotkały się z niezadowolaniem licznych grup prowadzących działalność gospodarczą.

Zalecane dotąd metody ochrony przed wirusem nie są w pełni skuteczne. Nadzieję na powstrzymanie pandemii niosą opracowane przez naukowców szczepionki, których wykorzystanie w Polsce zapowiedziane jest na początek 2021 r. Strategia walki z wirusem, pomimo prób optymalizacji działań uwzględniających zarówno kwestie społeczne jak i gospodarcze, nie przynosi jak dotąd pożądanych efektów. Wciąż nie udaje się zatrzymać transmisji wirusa. Po wygaszeniu jednych, powstają nowe ogniska zakażeń zagrażając zdrowiu i życiu obywateli. Tworzone są także wciąż nowe akty prawne, których zadaniem jest regulacja działań w sytuacji pandemii.

Literatura:

1. Duszyński J., Afelt A., Ochab-Marcinek A., Owczuk R., Pyrc K., Rosińska M., Rychard A., Smiatacz T., *Zrozumieć COVID-19*, PAN, Warszawa, 2020.
2. Jarmoszko S., *Antroposfera bezpieczeństwa wobec zagrożeń współczesnego świata (antropologiczna próba systematyzacji)*, [w:] A. Kusztełak (red.), *Bezpieczeństwo współczesnego świata. Wyzwania i zagrożenia*, WSHiU, Poznań 2011.

³³ Por. J. Duszyński, A. Afelt, A. Ochab-Marcinek, R. Owczuk, K. Pyrc, M. Rosińska, A. Rychard, T. Smiatacz, *Zrozumieć COVID-19*, PAN, Warszawa, 2020, s. 28-35.

3. Jarmoszko S., Barszczewski W., *Bezpieczeństwo społeczne w sytuacjach krytycznych*, UPH, Siedlce 2017.
4. Jarmoszko S., *Zaniedbane rewiry bezpieczeństwa społecznego*, [w:] A. Filipek (red.), *Odkrywanie znaczeń w naukach o bezpieczeństwie*, UPH, Siedlce 2015.
5. Kitler W., *Domena nauk o bezpieczeństwie – aspekty teoretyczne, metodologiczne i systemowe*, [w:] A. Glen (red.), *Jednoczenie wiedzy w naukach o bezpieczeństwie*, UPH, Siedlce 2020.
6. Leszczyński M., *Bezpieczeństwo społeczne Polaków wobec wyzwań XXI wieku*, Difin, Warszawa 2011.
7. Stochmal M., Maciejewski J., *Globalna rekonstrukcja ładu społecznego w obliczu pandemii COVID-19*, „Przegląd Uniwersytecki”, nr 1/2020.
8. Wawrzyniak A., Kuczborska K., Lipińska-Opałka A., Będzichowska A., Kalicki B., *Koronawirus 2019-nCoV – transmisja zakażenia, objawy i leczenie*, *Pediatrics i Medycyna Rodzinna*, nr 4/2019.

Źródła prawa:

9. Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 20 marca 2020 r. w sprawie ogłoszenia na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej stanu epidemii.
10. Ustawa dnia 5 grudnia 2008 r. o zapobieganiu oraz zwalczaniu zakażeń i chorób zakaźnych u ludzi (Dz. U. 2008 Nr 234 poz. 1570).
11. Ustawa z dnia 2 marca 2020 r. o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych (Dz.U. 2020 poz. 374).
12. Ustawa z dnia 28 października 2020 r. o zmianie ustawy o zmianie niektórych ustaw w związku z przeciwdziałaniem sytuacjom kryzysowym związanym z wystąpieniem COVID-19 (Dz.U. 2020 poz. 2113).
13. Inne dokumenty:
14. *Adaptacja, hibernacja czy redefinicja Polskie instytucje kultury w czasie pandemii*, *Ekspertyza 12*, Open eyes economy summit, Kraków, 5 maja 2020.
15. *Informacja o rynku pracy w drugim kwartale 2020 roku (dane wstępne)*, GUS, Informacje sygnałne, 25.08.2020.
16. *Kształcenie na odległość. Poradnik dla szkół*, MEN.
17. *Raport Ministra Edukacji Narodowej. Zapewnienie funkcjonowania jednostek systemu oświaty w okresie pandemii COVID-19*, Warszawa, czerwiec 2020.
18. *Strategia walki z pandemią COVID-19 – jesień 2020*. Ministerstwo Zdrowia.
19. *Wpływ pandemii COVID-19 na podmioty działające w obszarze kultury w I kwartale 2020 r.* GUS, Informacje sygnałne, 16.09.2020.
20. *Wpływ epidemii COVID-19 na wybrane elementy rynku pracy w Polsce w II kwartale 2020 r.*, GUS, Informacje sygnałne, 10.09.2020.
21. *Wstępny szacunek produktu krajowego brutto w II kwartale 2020 r.* GUS, Informacje sygnałne, 31.08.2020.
22. *Wykorzystanie turystycznej bazy noclegowej w Polsce w czerwcu i lipcu 2020 r.* GUS, Informacje sygnałne, 16.09.2020.
23. *Zdalna edukacja – gdzie byliśmy, dokąd idziemy? Wstępne wyniki badania naukowego „Zdalne nauczanie a adaptacja do warunków społecznych w czasie epidemii koronawirusa”*. Zdalne uczenie org, Warszawa, czerwiec 2020.

Netografia:

24. <https://torun.wyborcza.pl/torun/7,48723,25977825,zbadaja-jak-pandemia-wplywa-na-nasze-emocje-i-wiezi-spoleczne.html>
25. <https://turystyka.wp.pl/wakacje-2020-tlumy-turystow-na-plazy-we-wladyslawowie-6537324831148736a>
26. <https://www.forbes.pl/gospodarka/koronawirus-w-polsce-ktore-branze-gospodarki-ucierpia-najbardziej/5nns7p0>
27. <https://www.gazetaprawna.pl/artykuly/1488463,w-warszawie-odbyl-sie-protest-przeciwko-m-in-noszeniu-maseczek.html>
28. <https://koronawirusunas.pl/>
29. <https://www.gov.pl/web/koronawirus/wykaz-zarazen-koronawirusem-sars-cov-2>
30. <https://www.gov.pl/web/tarczaantykrzysowa>
31. <https://www.mp.pl/pacjent/choroby-zakazne/koronawirus/koronawirus-wartowie-dziec/225676,koronawirus-najnowsze-informacje>
32. <https://www.politykazdrowotna.com/66189,lista-szpitali-tymczasowych-w-polsce>